

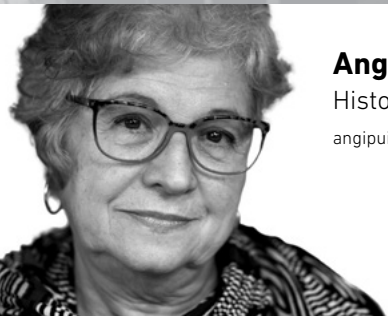


arxiu

## El fil roig de la migració andalusa a Catalunya

[vista prèvia >](#)

**Catalunya va viure una onada d'immigració de diversos llocs de l'Estat espanyol a mitjans de la dècada de 1950, la majoria d'Andalusia. Moltes de les persones que van veure's abocades a abandonar els seus pobles nats, no només ho feien degut a causes econòmiques i de subsistència, sinó també forçades per la repressió política que el règim feixista aplicava contra els vençuts de la Guerra Civil espanyola. Moltes d'elles van trobar a Catalunya el lloc on refer i construir el seu futur.**



**Angelina Puig i Valls**

Historiadora

[angipuig@gmail.com](mailto:angipuig@gmail.com)

Durant la segona meitat del segle XX, Catalunya va rebre l'arribada de moltes persones que fugien de diversos indrets de l'Estat espanyol buscant l'oportunitat de construir un nou futur, i la majoria provenien d'Andalusia. Moltes ho feien per raones econòmiques, per supervivència. Moltes a més, hi havien d'afegir una doble raó: la política. De les persones que marxaren d'Andalusia cap a Catalunya, algunes havien lluitat en la Guerra Civil per oposar-se a l'aixecament franquista; i d'altres, a la rereguarda, lluitaren per preservar i aprofundir les polítiques de justícia social que el govern de la República havia iniciat.

A l'acabar la contesa, aquestes persones, vençudes, van suportar tota mena de càstigs: vexacions, presó, batallons de treball, camps de concentració, el servei militar en l'exèrcit franquista, fam, i fins i tot la mort. Les que pogueren retornar als seus pobles ja ben entrada la dècada de 1940, comprovaren la impossibilitat d'integrar-se en els seus llocs d'origen altra vegada dominats pel caciquisme.

Havien perdut la guerra i, com a vençuts, foren expulsades dels pobles on havien nascut.

Vaig iniciar la meua recerca sobre la immigració andalusa a Catalunya a finals de la dècada de 1980 amb l'intent de trobar respostes a una sèrie d'interrogants que em suscitava la situació dels barris perifèrics d'algunes ciutats catalanes, habitats quasi exclusivament per persones de diferents orígens de l'Estat espanyol. Em preguntava quin paper jugava en la identitat de la gent nascuda fora de Catalunya, el sentit de pertinença a la societat catalana. I com fou viscuda i percebuda aquesta experiència.

No tinc cap mena de dubte que el fenomen històric més important de la segona meitat del segle XX a Catalunya fou la incorporació de milers de persones d'altres pobles, principalment d'Andalusia. Aquest fet canvià completament la demografia i l'estructura social catalana. Tanmateix, aquest fet estava poc estudiat des de la vessant de la percepció que la gent té d'aquestes vivències que, en definitiva, és el que pot explicar els comportaments col·lectius i per tant l'esdevenir de la història.

Partia de la base que les causes dels processos migratoris, a part de les demogràfiques i econòmiques cone-

gudes, s'han de buscar, també, dins del substrat cultural que la societat emigrant posseeix. En conseqüència, per estudiar la immigració a Catalunya cal conèixer l'origen de la societat d'on provenien les persones i la seva història des de molt abans del moment en què sorgí la idea d'abandonar la terra natal.

La història d'homes i dones que partiren de Pedro Martínez —un poble de Montes Orientales de Granada— al voltant de 1950 cap a Sabadell em podia servir de model d'estudi de l'emigració andalusa i, concretament, de la granadina, cap a Catalunya.<sup>1</sup>

Les fonts orals van ser la font principal de la investigació.<sup>2</sup> Evidentment, com qualsevol altra classe de font, s'han d'usar exposant-les a un rigorós examen crític. Però, quan són possibles, esdevenen extremadament útils per estudiar els processos migratoris perquè permeten veure, analitzar i per tant comprendre'ls

---

1 PUIG i VALLS, *De Pedro Martínez a Sabadell*.

2 També vaig treballar els documents de l'Arxiu d'Història Municipal de Sabadell, concretament els Padrons de 1950 i 1955, els Permisos d'Obres des de 1950 a 1959 i diversa normativa local de l'època especialment d'urbanisme.

## En el primer terç del segle XX, la major part dels habitants de Pedro Martínez eren pobres i la qualitat de vida molt modesta, sobretot per a la gent més desafortunada

en tota la seva integritat. També mostren la interacció entre les dues societats que passen a experimentar, degut al mateix procés, profunds canvis i transformacions.

A més, ens descobreixen les causes psicològiques i socials que permeten veure les persones com a éssers capaços de formular estratègies de supervivència i readaptació en contextos de canvis macroestructurals. I serveixen, no solament per descobrir la vida de les persones i els col·lectius oblidats de la història, sinó que també, revelen les maneres de fer dels sectors i de les persones que ostenten el poder.

Les entrevistes les vaig fer entre 1984 i 1987 a persones, la majoria de les quals, havien nascut durant les dues primeres dècades del segle XX. Avui aquestes entrevistes s'han convertit en doblement importants, pel contingut, i perquè a causa de l'edat, costa trobar a persones que foren protagonistes d'aquest fenomen i empengueren la decisió d'emigrar.

En el primer terç del segle XX, la major part dels habitants de Pedro

Martínez eren pobres i la qualitat de vida molt modesta, sobretot per a la gent més desafortunada. Es treballava des de la infantesa i a vegades, en èpoques de poca feina, rondava la fam. La dieta de les persones treballadores estava per sota del mínim vital i paral·lelament a la deficient alimentació, es patien altres mancances de béns, utensilis, materials, roba, i no cal dir, de serveis.

Les cases no tenien cap comoditat, pocs mobles, sense llum, sense aigua corrent, de construcció precària, les més antigues eren fetes de fang.

*«Eran de tierra, de tapiaos, como le dicen. Ponían maderas y entonces las dejaban como querían la pared de ancha. Las maderas así y entonces empezaban a echar tierra. Venga tierra y apisonar, venga tierra y apisonar hasta que hacían la pared. Y le decían pared de tapiar, que era de tierra. Le escorchabas un pedacito y no salía na más que tierra».*<sup>3</sup>

3 [Traducció de l'edició]. «Eren de terra, de tapiaos, com n'hi diuen. Posaven fustes i llavors les deixaven a partir de com d'ampla volien la paret. Les fustes així, i llavors hi començaven a posar terra. Vinga terra i a trepitjar, vinga terra i a trepitjar fins que feien la paret. I li deien paret de tapiar, per ser de terra. Rascaves una mica, i no sortia res més que terra».

Les famílies eren nombroses.

*«Allí en el pueblo, no había médico, ni parteras, ni ná, sino que cualquiera te arrecogía y ya está. Yo me acuerdo divinamente de cuando tuve mis hijos. No me tuvo que ver el médico pá ninguno. Me ayudaban otras mujeres que había allí. ¡Qué eran aficionas a eso! Te arrecogían y... Date cuenta que tuve en quince años, tuve diez hijos. Una vez me junté que tenía de dar a mamar a dos. Les daba de mamar hasta que iba a tener otro. Y mi madre tuvo trece...».*<sup>4</sup>*«Yo de pequeña me crie en el pueblo. Yo me quedé sin mis padres y estaba con una tía mía. Yo estaba sirviendo, tenía que trabajar. No fui a la escuela porque yo de pequeña tuve que ponerme a trabajar, pues ya tenía lleno el día. No servíamos en la misma casa, íbamos a una y a otra. Ibas a una casa pues cuando te necesitaban luego a otra eso sobre la marcha. Sirviendo y durmiendo en casa de la ama, de la*

4 [Traducció de l'edició]. «Allà al poble, no hi havia metge, ni llevadores, ni res, sinó que qualsevol t'ajudava i ja està. Jo me'n recordo divinament de quan vaig tenir els meus fills. No em va veure cap metge. M'ajudaven altres dones que hi havia. Que els hi agradava! T'acollien i... Para't a pensar que en quinze anys vaig tenir deu fills. Una vegada vaig haver de donar de mamar a dos fills alhora. Els donava de mamar fins que venia el següent. La meua mare en va tenir tretze».

## Amb l'adveniment de la República es promulgaren diversos decrets i lleis, com la Llei de la Reforma Agrària, que afavoririen els jornalers

*dueña, de los ricos. Allí trabajábamos y allí dormíamos».*<sup>5</sup>

Com a bon paradigma del caciquisme, durant la monarquia borbònica els rics havien ostentat el poder social, econòmic i polític en solitari, en conseqüència, els homes de les famílies propietàries de grans finques eren els que manejaven tot el poder des de l'Ajuntament i acapaven tots els càrrecs del municipi. Després de les eleccions del 1931, amb l'adveniment de la República, es produïren ben aviat canvis palpables a nivell estatal. Es promulgaren diversos decrets i lleis, com la llei de la Reforma Agrària, que afavoririen els jornalers. Tanmateix ja en el 1932 hi hagueren algunes reversions d'aquelles normes. Per exemple, la nova Llei d'Arrendaments de 1932 va ratificar el poder dels propietaris permetent que el propietari que volgués desfer-se d'un arrendatari

pogués fer-ho amb tota facilitat. I aquells que no van ser expulsats, probablement es veieren obligats a pagar rendes més altes. L'entrada del 1933 va comportar un agreujament de la situació econòmica i social, que s'anà deteriorant. A l'abril del mateix any, els propietaris agrícoles van formalitzar la seva oposició frontal a la reforma agrària que promulgava el govern republicà. Així s'arribà al triomf de les dretes a les eleccions de 1933. Aleshores, la reforma agrària es va alentir, i noves disposicions anul·laren els articles més progressistes de la Llei. La *Ley para la reforma de la reforma agraria* de juliol de 1935 va ser una veritable contrareforma on es derogava l'Inventari de finques expropiables establert tres anys abans.

Davant el col·lapse del Bienni Negre de governs de dretes (1933-1935), a les eleccions del febrer 1936 s'enfrontaren dos blocs antagònics: el Front d'Ordre i el Front Popular, a Catalunya anomenat Front d'Esqueres. L'espina dorsal del programa del Front Popular era l'amnistia per als presos polítics dels fets d'octubre del 1934. El dia 16 es votà amb tranquil·

litat, i el dia 20 es confirmà la victòria del Front Popular.

La primera conseqüència de la victòria de les esquerres va ser la promulgació de la reivindicada amnistia que va posar en llibertat a republicans, socialistes, comunistes i anarquistes empresonats. A més, el Congrés i el govern republicà va concedir els drets de reunió, associació i vaga, abolits de fet pels governs dretans a partir de 1934. Una sèrie de decrets van tornar a posar en marxa el procés de la reforma agrària un dels elements més importants en la insurrecció dels militars.

El 18 de juliol comença la Guerra Civil. A Andalusia les províncies d'Almeria, Còrdova, Jaén, Màlaga i Granada va prevaldre en un primer moment la República, però aviat van caure sota domini feixista. Restaren a la zona republicana aproximadament una quarta part de Còrdova, tres quartes parts de Jaén, quasi tota Almeria i la meitat de Granada.

A Pedro Martínez les organitzacions existents, que malgrat el seu relatiu aïllament reberen la transmissió ràpida de les notícies des de Granada,

<sup>5</sup> [Traducció de l'edició]. «Jo de petiteta em vaig criar al poble. Em vaig quedar sense pares i vivia amb una tieta. Jo estava servint, havia de treballar. No vaig anar a l'escola perquè de petiteta vaig haver de posar-me a treballar, i així ja tenia ple el dia. No servíem sempre a la mateixa casa, anàvem d'una a l'altra. Anaves a una casa quan et necessitaven, després a una altra, sobre la marxa. Servint i dormint a la casa de la senyora, de la propietària, dels rics. Allà treballàvem i allà dormíem».

## La Guerra Civil havia finalitzat. Era l'hora d'apartar de la vida cívica els qui s'havien oposat als militars feixistes i els qui podrien oposar-s'hi a partir d'aquest moment. La repressió en el camp andalús va ser ferotge

sense perdre temps, es dirigiren cap a la caserna del poble per obtenir armament per defensar la capital, i per assegurar les explotacions agràries del terme municipal. L'assalt a la caserna de la Guàrdia Civil, calant-hi foc, es pot identificar com l'inici de la contesa al poble. Estabilitzades les lluites dels primers dies Pedro Martínez quedà lleial a la República, i la seva gent, uns al front, altres al poble, lluitaren per guanyar la guerra i consolidar els avenços revolucionaris.

*«Cuando estalló la guerra, me pilló en un cortijo que le dicen Ulailas Bajas, hecho un chiquillo. Cuando se prendió fuego al cuartel a mí no me dejaban salir ni ná, porque no se atrevían a dejarme. Y al poco tiempo... ¡poco me fui voluntario! Hecho un chiquillo me fui voluntario a la guerra».*<sup>6</sup> A la rereguarda començava la complexa tasca d'organitzar la societat basada en principis més justos i en un ordre nou. La primera feina era dirigir la

6 [Traducció de l'edició]. «Quan va esclatar la guerra, ens va agafar en un cortijo que li deien Ulailas Bajas, fet un noi. Quan va incendiar-se la caserna, a mí no em deixaven sortir ni res, perquè no s'atrevien a deixar-me. I al cap de poc... Doncs em vaig fer voluntari! Fet un noi em vaig fer voluntari per anar a la guerra».

producció. Havia arribat l'hora de convertir en realitat la vella «idea» de la terra per a qui la treballa. La revolució va començar amb l'ocupació de les finques.

*«Todas las fincas que había en el término del pueblo se colectivizaron, todas. Y los señores en la cárcel, los que había allí, en la cárcel, y los que no, es que se pasaron a Granada. El que se pudo pasarse a Granada, se pasó ¡claro!».*<sup>7</sup>

*«Durante la guerra estábamos muy bien. Estábamos en colectividad en el cortijo que se dice Olivares. Estaban mis niños. Mi Pepe nació en el 36. Yo no sé lo que es la guerra. Y mi Cayetano nació en la guerra, en el 38 me parece que nació. Mi marido estaba de hortelano regando la huerta de Olivares. Teníamos una choza pa estar allí de día. De noche íbamos al cortijo a dormir. Todo lo que he pasao ha sido después de entrar ellos... antes no. Mi marido trabajaba y too el mundo lo miraba y yo trabajaba también y criába-*

7 [Traducció de l'edició]. «Totes les finques que hi havia al terme del poble es van col·lectivitzar, totes. I els senyors a la presó, els que estaven allà a la presó, i els que no, es van passar a Granada. Els que van poder passar a Granada, ho van fer, és clar!».

*mos nuestros hijos. Y luego después ¡vaya por Dios!».*<sup>8</sup>

El 21 de gener de 1939 va caure Barcelona. El 27 de març les tropes del General Francisco Franco (1892-1975) ocupaven Madrid. El 29 queien Jaén, Ciudad Real, Conca i Albacete. El dia 30 els soldats feixistes italians entraven a Alacant i queia València. El 31 de març del mateix any els franquistes entraven a Múrcia, Cartagena i Almeria. A principis d'abril, la Guerra Civil havia finalitzat. Era l'hora d'apartar de la vida cívica els qui s'havien oposat als militars rebels i els qui podrien oposar-s'hi a partir d'aquest moment. La repressió en el camp andalús va ser ferotge.<sup>9</sup>

La repressió començà quan les unitats republicanes derrotades

8 [Traducció de l'edició]. «Durant la guerra estàvem molt bé. Estàvem en col·lectivitat al cortijo que s'anomena Olivares. Hi havia els meus nens. El meu Pepe va néixer el 1936. Jo no sé el que és la guerra. I el meu Cayetano va néixer durant la guerra, al 1938 em sembla. El meu marit feia de pagès regant l'hort d'Olivares. Teníem una barraca per estar allà durant el dia. De nit anàvem al cortijo a dormir. Tot el que he passat ha estat després d'entrar ells... abans no. El meu marit treballava i tothom el mirava, i jo treballava també i criàvem els nostres fills. I després... Deu n'hi do!».

9 Per una bona aproximació a la violència i el terror de la dictadura, i els seus antecedents a Andalusia veure: PUIG i VALLS, ORTEGA, «Andalusia, partera de la guerra civil y el franquismo».

## La repressió tingué un component polític i les noves autoritats franquistes animaren les acusacions i les delacions

foren fetes presoneres i tancades en camps de concentració, on els presos foren sotmesos a un procés de classificació. Uns esperen els avals que els permetin tornar al poble, altres, són jutjats i condemnats a presó o a batallons de càstig. Més tard, hauran d'incorporar-se a l'exèrcit feixista per a realitzar el Servei Militar.

*«Y lo que hicieron fue recogernos, meternos en la plaza de toros, a estar allí toda una semana sin comer ni nada. Nos sacaron de allí y nos llevaron otra vez pa tras, pa el frente. Y nos metieron en un campo de concentración que daba a la línea de fuego que habíamos tenido antes. Yo allí estuve, no sé cuánto tiempo, estuve tres o cuatro meses. Me mandaron a mi casa. Y al poco de estar en mi casa me llamaron otra vez. Y me cogió Franco otra vez. Entonces me mandaron al servicio a hacer la mili. Entre medio de los dos pueblos teníamos el campamento, entre Jerez y Alcalá de los Agullanos. Allí estuve casi dos años. Y cuando empezaron ya las fuerzas, que empezaron ya los rusos y americanos y ingleses y...esta gente y que Franco vio la cosa perdía, de Alemania, disolvió los batallones en casi en un mes o mes y medio. Disolvió todos los batallones que habíamos de trabajadoras. Y entonces*

*me mandaron a Artillería. Cuando me licencié me vine a Cádiz. De Cádiz pasé a Murcia y de Murcia pues pa licenciarnos tuvimos que estar no sé cuánto tiempo. Porque nos teníamos de poner ropa y entregar la que teníamos. Si no tenías ropa de paisano no podías salir».*<sup>10</sup>

La repressió tingué un component polític i les noves autoritats franquistes animaren les acusacions i les delacions. Les noies de l'Agrupación de Mujeres Antifascistas del poble no se'n varen deslliurar, denunciades i condemnades a cadena perpètua, van ser empresonades. Abans hagueren

---

10 [Traducció de l'edició] «I el que van fer va ser agafar-nos, posar-nos a la plaça de toros, tota una setmana sense menjar ni res. Ens van treure d'allà i ens van portar altra vegada cap enrere, cap al front. I ens van enviar a un camp de concentració que donava a la línia de foc on havíem estat abans. Jo vaig estar allà, no sé quant de temps... tres o quatre mesos. Van enviar-me a casa. I al cap de poc temps d'estar a casa, em van cridar altra vegada. I em va tornar a agafar Franco. Llavors em van enviar a fer la mili. Enmig dels dos pobles teníem el campament, entre Jerez i Alcalá de los Agullanos. Allà vaig ser-hi quasi dos anys. I quan començaren ja les forces... que van començar els russos, americans, anglesos... i aquella gent, Franco va veure la cosa, d'Alemanya, perduda, va dissoldre els batallons en quasi un mes i mig. Va dissoldre tots els batallons que hi havia de treballadors. I llavors ens van enviar a artilleria. Quan em vaig llicenciar vaig anar cap a Cadis. De Cadis, vaig passar a Múrcia i de Múrcia doncs per llicenciar-nos vam haver d'estar-hi no sé quant de temps. Perquè ens havíem de posar roba i entregar la que portàvem. Si no tenies roba de paisà, no podies sortir».

de sofrir humiliacions addicionals, car no solament eren adversàries polítiques sinó que eren dones. Havien de pagar de forma especial la gosadia d'haver-se atrevit a desafiar una moral i uns costums que reduïen la raó de ser de les dones a la realització d'unes tasques lligades estrictament a la família i a la llar. Foren castigades per partida doble, per la seva elecció ideològica i per raó de sexe.

*«Las metieron a la cárcel ¡Las pelaron! Cuando se acabó la guerra, las pelaron y las pasearon por el pueblo. Yo no me asomé, pero había gente que se asomaba, pero yo no. Las metieron en la cárcel. Todas las que metieron en la cárcel, eran las más señalá».*<sup>11</sup>

Quan a partir de 1942 comencen a retornar les primeres persones, no de la guerra, sinó dels batallons de treballadors, de les presons, dels camps de concentració, del servei militar, es trobaren amb més repressió, coaccions i necessitats.

---

11 [Traducció de l'edició]. «Les van posar a la presó! Les van pelar! Quan es va acabar la guerra, les van pelar i les van passejar pel poble. Jo no vaig sortir, però hi havia gent que sortia a veure-ho, però jo no. Les van posar a la presó. Totes les que van posar a la presó eren les més assenyalades».

## L'últim terç del segle XIX les idees majoritàriament anarquistes havien estat l'esperança del camp andalús

«Eso fue después, ya casada, es cuando ya hemos pasado fartas, pero antes no. Hasta que le metieron en la cárcel. Porque estuvo echando dos meses con el Braulio, que fue cuando se acabó la guerra, que Braulio empezó a decir: — éste es muy rojo que lo sé: muy rojo. Y no le daban trabajo».<sup>12</sup>

«Pues cuando llegué al pueblo después de la prisión, pues que yo aquello lo encontraba ¿cómo te diría yo? Muy raro. Y de yo tener ahora de empezar a vivir con aquella gente que tanto había odiado, y que tanto mal me habían hecho. Pues yo me pensaba que sería aquello, para mí una cosa que ¡qué más a gusto me lo pasaba en la cárcel, que vivir yo entre aquella gente, que tanto daño nos hicieron!».<sup>13</sup>

---

12 [Traducció de l'edició]. «Això va ser després, ja casada, és quan ja hem passat penes, però abans no. Fins que el van posar a la presó. Perquè va estar dos mesos amb el Braulio, que va ser quan es va acabar la guerra, que en Braulio va començar a dir: aquest és molt roig, que ho sé, molt roig. I no li donaven feina».

13 [Traducció de l'edició]. «Doncs quan vaig arribar al poble després de la presó, jo ho trobava, com t'ho diria? Molt estrany. I d'haver de començar a viure amb aquella gent que tant havia odiat, i que tant mal m'havien fet. Doncs jo pensava per mi una cosa, com seria allò, que més a gust estava a la presó, que haver de viure entre aquella gent que tant mal ens havia fet!».

Quan s'analitzen els testimonis personals del que havien viscut durant aquells anys, es repara la cronologia del seu retorn a Pedro Martínez i es constata com pocs anys després emigren,<sup>14</sup> no es difícil entendre l'emigració com un fenomen col·lectiu d'una bona part de la pagesia andalusa, que havent perdut la guerra, comprova que no té cap esperança de millorar en les noves condicions.

L'últim terç del segle XIX les idees majoritàriament anarquistes havien estat l'esperança del camp andalús. Amb l'arribada de la II República, aquestes aspiracions prengueren nous ànims, algunes de les seves reivindicacions varen obtenir-se. Començava a entreveure's la possibilitat d'aconseguir la tan esperada reforma agrària. No obstant, acabada la Guerra Civil la gent es trobà submergida en una vida fosca, terrible, cruel, amb poca o sense feina —i sempre mal pagada—, fam, una repressió ferotge, imposicions, corrupció i un ambient aclaparador. La situació al camp andalús, per a

---

14 De fet algunes persones ja no van tornar al poble complertes les condemnes imposades per la «justícia» franquista.

aquestes persones vençudes, doncs, era irrespirable. Es va fer desitjable l'anonimat de les ciutats més grans on el control directe era més laxa. Cercar algun lloc on l'opressió fos menys notable, fugir de l'omnipresent poder coactiu de les forces vives del seu poble que produïa ansietat i tensions.

«Braulio 'el rico' decía que teníamos que acechar las cucarachas pa comerlas. Ponernos a los agujeros y acechar las cucarachas pa comerlas, las curianas. No te daban ni un día de trabajo, y si te lo daban, te daban un duro y tenías que andar diez kilómetros. Cuando vinieron los nacionales se apoderaron los ricos del trigo y de la cebá y se lo llevaban y no te daban na. No dejaron ni piedras en la calle. No te daban na. Se lo llevaron to. Lo dejaron todo barrido».<sup>15</sup>

---

15 [Traducció de l'edició]. «Braulio —el ric— deia que havíem d'aguaitar les paneroles per menjar-les. Que havíem de posar-nos als forats per trobar les paneroles per menjar-les. No et donaven ni un dia de treball, i si te'l donaven, et donaven un duro —cinc pessetes— i havies de caminar deu quilòmetres. Quan van venir els nacionals, els rics es van apoderar del blat, de la civada i s'ho van emportar tot i no et donaven res. No van deixar ni pedres als carrers. No et donaven res. S'ho van emportar tot. Ho van deixar tot escombrat».

## No és agosarat sostenir que l'emigració dels pioners no tingué una causa exclusivament econòmica, sinó que fou una conseqüència indirecta del resultat de la Guerra Civil

«Y me vine porque allí había una gente muy mala, habían muchos fascistas muy malos. A pesar de esto a mí me daban trabajo, a los socialistas los enganchaban porque los socialistas trabajábamos, pero teníamos un yugo muy grande. Y yo ya pensé —no hombre yo me voy por ahí a buscar la vida porque aquí no ventilas na. Y venía la cosa tirante, y yo harto, dije: —pues no, yo me tomo el vuelo de aquí a ver si tengo suerte. Y mira pegamos aquí en Sabadell y aquí estamos y tan a gusto».<sup>16</sup>

L'emigració esdevé l'única revolta possible. No és agosarat sostenir que l'emigració dels pioners no tingué una causa exclusivament econòmica, sinó que fou una conseqüència indirecta del resultat de la Guerra Civil. Un procés que aleshores començava i que pocs anys després, ja per causes eminentment econòmiques, va buidar més d'un poble de la península i n'omplí d'altres. Entre d'ells, Pedro Martínez i Sabadell.

16 [Traducció de l'edició]. «Vaig venir, perquè allà hi havia una gent molt dolenta, hi havia feixistes molt dolents. A pesar d'això a mi em donaven feina, als socialistes els agafaven perquè els socialistes treballàvem, però teníem un jou molt gran. Jo ja pensava —no home, jo me'n vaig cap allà a buscar-me la vida perquè aquí no tens res a fer. I mira, vam acabar a Sabadell i aquí estem tan a gust».

Quan les persones de Pedro Martínez arribaren a Sabadell no hi havia res preparat per acollir-les.

«La miseria, no encontraba trabajo, no entendía el catalán, calle arriba, calle abajo. Y decía —madre mía con la fe que yo tengo para trabajar y no encuentro trabajo. Cuando vinimos del pueblo pasamos mucha hambre, mucha».<sup>17</sup>

«En las timbas tiraban tochos viejos. Los limpiábamos y mi padre como pudo hizo la casa allí. La hacía mi padre a ratos y luego otros hombres. Después, como aquí habíamos muchos del mismo pueblo pues unos a otros nos ayudábamos».<sup>18</sup>

«No hi havia llum, havíem d'anar amb llanternes. No teníem ni llum ni aigua, no teníem res, perquè la veritat per posar la llum et demana-

17 [Traducció de l'edició]. «La misèria, no trobava treball, no entenia el català, carrer amunt, carrer avall. I deia —mare meva amb la fe que jo tinc per a treballar i no en trobo. Quan vam venir del poble vam passar molta gana, molta».

18 [Traducció de l'edició]. «A les timbes tiraven molts totxos vells. Els netejàvem i el meu pare com va poder va anar fent la casa allà. La feia a estones el meu pare i altres homes. Després, com que aquí érem molts del mateix poble, doncs uns als altres ens ajudàvem».

ven... una barbaritat! Teníem de pujar aquestes pujades i de nit i sense llum, i sense aigua. Vull dir, que aquí ens les vem passar canutes! Van tardar molt a posar aquests serveis, a base d'anar-los demanant i d'anar pagant».<sup>19</sup>

Dones, homes, infants... Famílies senceres suportaren i resistiren una situació de manca dels serveis més elementals, d'incomoditats, de penúries en els habitatges i els inconvenients d'un indret sense condicions, gràcies als ajuts que entre tots ells es prestaren, tant des del si de la mateixa família com entre el veïnatge. Amb el temps van trobar feina. I les famílies al complet treballaren, i molt.

«Me vine. Ya mi familia cada día ¡qué me venga, que me venga! Dice —que aquí vas a ganar, entonces a duro la hora. Y a duro la hora decíamos nosotros: —¡Uy eso es mucho! ¡Entonces a

19 Situo aquest testimoni que no és andalús perquè em serveix per ensenyar com l'èxode rural sud-nord —majoritari— va eclipsar, en el cas català, les darreres fases de l'èxode rural interior. Els suburbis de Sabadell de les dècades de 1950 i 1960 hi havia persones immigrants catalanes. MARÍN i CORBERA, «Orígens de l'emigració de postguerra a Sabadell, 1939-1960».

## Algunes persones, reprement el fil roig de les lluites republicanes del poble d'origen, assumiren un compromís més fort amb la col·lectivitat

*duro la hora era mucho! Decían: —que aquí la prima está planchando y aquí se hacen muchas faenas y en fábricas y en tó, aquí vas a ganar».*<sup>20</sup>

Amb els anys, molta feina, patiments, estones d'alegria i satisfacció per l'aconseguit, i reivindicacions múltiples, la gent veié com els seus barris, aquelles barriades on havien arribat; com el suburbi de Torre-romeu de Sabadell —segons els papers oficials de l'època—, creat quasi literalment amb les seves mans, es convertiren en barris dignes d'aquest nom.

La vida a les empreses, sobretot pels homes però també per les dones, solteres o viudes, fou un dels referents principals de les relacions socials, juntament amb les relacions que es donaven dins de les xarxes familiars. Un altre dels elements clau per a la creació de comunitat va ser la implicació social en diverses causes. Les lluites obreres i veïnals, molt unides entre

si, intensificaren la consciència de classe i de comunitat. Van començar amb formes d'organització informal i clandestina, fins que s'arribà a una organització més estructurada, que es manifestà, malgrat la repressió del franquisme, fins i tot en protestes i mobilitzacions al carrer.

Algunes persones, reprement el fil roig de les lluites republicanes del seu poble d'origen, assumiren un compromís més fort amb la col·lectivitat. Militaren en partits, en les primeres comissions obreres, en les associacions de veïns i veïnes. D'aquesta manera incrementaren els contactes amb persones d'altres barris, i amb gent nascuda a Catalunya. Assoliren un millor coneixement de la realitat catalana i en conseqüència una millor integració.

El moment polític afavorí que persones que ja tenien una experiència de lluita anterior, conjuntament amb gent nascuda a Catalunya, s'unissin en la lluita contra la dictadura i a favor de les llibertats i la democràcia —amb el clam col·lectiu «Llibertat, Amnistia, Estatut d'autonomia!»—, transcendint les reivindicacions i els assumptes més bàsics de la lluita

per la subsistència i per aconseguir uns barris dignes.

*«Ya una vez a mediación de un chico que trabajaba en la fábrica, que así hablando de que yo era comunista y tal, pues él conocía en Barbará a un chico que también era del PC. Y él militaba también, ¡pero claro!, él no se fiaba todavía de mí ¿sabes? Y yo ya cuando le dije que había estao presa, yo ya me franqueé. Entonces ya pues me dijo: —¿Tú querrías conocer a unos chicos que son del PC? Eran de Guadahortuna que estaban empezando a organizarse, allí en Barbará. ¡Y había muy buena gente! Y entonces a través de mí por la fábrica... ya vinieron y tuvimos unas reuniones en casa de mi Manuel. Y ya desde ahí, pues había unos cuantos y ya empezamos a organizar. Y entonces yo aquí ya empecé a conectar, con el padre de la Emilia, con un vecino mío... Y sí ya ingresaron muchos y mujeres y too. Y una que le decían la Lola y su cuñado, que ya no viven aquí tampoco, viven en Barbará. Todo Torre-romeu éramos del PC. El PC de España ya se unificó con el PSUC. ¡No que se unificó, sino que el PCE y el PSUC eran igual! ¿Sabes? Y ya nos metimos todos en el PSUC. Y a luchar*

<sup>20</sup> [Traducció de l'edició]. «Vaig venir. La família em deia: que vingués, que vingués! Deien: —que aquí guanyaràs llavors un duro a l'hora. I un duro a l'hora deiem nosaltres: —ui però això és molt! Llavors un duro a l'hora era molt! Deien: —que aquí la cosina està planxant, i aquí es fan moltes feines i a les fàbriques i arreu guanyaràs més».

## La identitat no és un fet donat i permanent, sinó la conseqüència històrica d'una sèrie de circumstàncies i factors en els que existeix una varietat de possibles finals

*y a trabajar y a hacer propaganda y a vender periódicos y ¡en fin!».*<sup>21</sup>

La migració d'aquells homes i dones, jornalers andalusos buscava obrir-se un camí que al seu poble natal per culpa de la repressió feixista era impossible d'aconseguir. Com hem vist, el recorregut que varen haver de fer no va ser fàcil, però a poc a poc van anar assolint les expectatives d'aquell viatge, canviant la situació precària dels primers anys i les perspectives d'una vida menys fatigosa i més tranquil·la es van fer realitat. Per altra banda, quan els fills i les filles al casar-se o independit-

---

21 [Traducció de l'edició]. «I una vegada a través d'un noi que treballava a la fàbrica, que així parlant que jo era comunista i tal, doncs ell coneixia a Barberà un noi que també era del PC. I ell també hi militava, però clar! Ell no es fiava de mi, saps? I quan li vaig explicar que havia estat presonera, ja em vaig sincerar. Llavors em va dir —voldries conèixer uns nois que són del PC? Eren de Guadahortuna, que s'estaven començant a organitzar a Barberà. I hi havia molt bona gent! I llavors a través de mi per la fàbrica... ja van venir i vam tenir reunions a casa del meu Manuel. I ja des d'allà, doncs ja n'èrem uns quants i ens vam començar a organitzar. I llavors ja vam començar a connectar, amb el pare de l'Emília, amb un veí meu... i van començar a apuntar-se molta gent, dones i tot. I una que es deia Lola i el seu cunyat, que ja no viuen aquí tampoc, viuen a Barberà. Tot Torre-Romeu era del PC. El PC d'Espanya, i es va unificar amb el PSUC. No és que s'unifiquessin, sinó que el PC i el PSUC eren igual. Saps? I vam entrar tots al PSUC. I a lluitar i a treballar, i a fer propaganda i a vendre diaris... i... en fi».

zar-se s'establiren fora del barri, s'eixamplaven l'espai, les relacions, les professions, les amistats. Tot plegat, possibilita la consciència de pertinença i possessió d'un espai molt més ample que el del barri o de la ciutat per arribar a abraçar tot el país.

I així, amb aquell fet migratori, van confluïr dues injustícies seculares: l'explotació soferta per la classe obrera del camp andalus pel fet de ser jornalers i la repressió política que van patir pel nou règim feixista per ser republicans.

A Catalunya a la repressió política s'hi afegeix la persecució contra la seva identitat nacional i la seva cultura.

L'arribada de persones amb una història i una cultura diferent no en va resultar un conflicte que podia haver resultat explosiu per a la societat catalana. Ben al contrari, l'experiència de lluita en el seu poble d'origen i la lluita en la nova realitat catalana contra el franquisme, que ofegava la classe treballadora però també el fet diferencial català, va permetre que aquestes dues lluites es reconeguessin.

No cal negar, nogensmenys, que en alguns moments, la confrontació d'orígens, va estar a punt d'esclatar en intolerància i confrontació social. No obstant, la societat catalana, en el seu conjunt, va demostrar ser una societat madura i tolerant i mantingué, al marge de petits conflictes puntuals, o conductes particulars, unes relacions pacífiques i serenes en les que, en general, les procedències dels seus habitants no van ser tingudes en compte. Es feia així certa l'expressió que és català aquell que viu i treballa a Catalunya.

La identitat no és un fet donat i permanent, sinó la conseqüència històrica d'una sèrie de circumstàncies i factors en els que existeix una varietat de possibles finals.<sup>22</sup> En el nostre relat, amb l'extens recorregut que s'inicia a Andalusia i acaba a Catalunya, el nou veïnatge de Torre-romeu ens mostra com, al llarg de la vida, una mateixa persona pot anar acumulant vivències distintes que li permetran identificar-se a partir de diverses identitats compartides. Molta de la gent que va deixar el seu poble natal comparteix amb naturali-

---

22 DE RIQUER, *Història mundial de Catalunya*.

## Molta de la gent que va deixar el seu poble natal comparteix amb naturalitat la seva identitat obrera, la veïnal, l'andalusa i la catalana

tat la seva identitat obrera, la veïnal, l'andalusa i la catalana —al marge de la llengua que utilitzi. I d'aquesta manera, conjuntament amb la població nascuda al país —de vegades provinent d'immigracions anteriors— es convertiren en part consubstancial de la construcció de la Catalunya democràtica. ■

### ■ Bibliografia

DE RIQUER, Borja. *Història mundial de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2019.

MARÍN i CORBERA, Martí. «Orígens de l'emigració de postguerra a Sabadell, 1939-1960» [en línia]. A *Arraona*, disponible a: <[www.ddd.uab.cat](http://www.ddd.uab.cat)>.

PUIG i VALLS, Angelina i ORTEGA LOPÉZ, Teresa M. «Andalucía, partera de la guerra civil y el franquismo». A *Andalucía y Catalunya: Dictadura y emigración*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2020.

PUIG VALLS, Angelina. *De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració, una realitat no exclusivament econòmica. 1920-1975* [en línia]. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990. Disponible a: <[www.ddd.uab.cat](http://www.ddd.uab.cat)>. Tesi publicada sota el títol de: *Naixement i creixement dels barris perifèrics a les ciutats industrials de Catalunya. Història viva de Torre Romeu, Sabadell*. Memòria de doctorat, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.